

Δήμητρα Θεοτόκη - Αλυφαντή
Το Άρωμα της Λεβάντας της
Από τις εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα 2008

Η Λεβάντα της κας Θεοτόκη μου θυμίζει τα «Άνθη της πέτρας» για τα οποία έχει κάνει λόγο ο μεγάλος μας ποιητής Γιώργος Σεφέρης και μιλάει ακριβώς γι' αυτό για το οποίο μιλάει και η κυρία Θεοτόκη. Πρόκειται, δηλαδή, για μια πέτρινη πλάκα πάνω στην οποία βρίσκεται χαραγμένο ένα όνομα, ένα κλαδί λεβάντας και μια χρονολογία, στα ερείπια ενός αρχοντικού, στην Κεφαλονιά. Το έργο είναι fiction, ωστόσο δίνει ιστορικές συντεταγμένες οι οποίες είναι ελέγξιμες, και γι' αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ιστορικό μυθιστόρημα.

Να εξηγήσω, κατ' αρχήν ότι fiction λέγεται ένα έργο μυθοπλασίας. Το ιστορικό μυθιστόρημα έχει έναν πυρήνα αληθινό, εφόσον γίνεται προσπάθεια από τον συγγραφέα να αποδοθούν οι τρόποι και οι κοινωνικές συνθήκες μιας παλιότερης εποχής, με ρεαλιστικές λεπτομέρειες και πιστότητα στα ιστορικά γεγονότα. Ωστόσο είναι fiction, διότι οι ήρωες είναι πλασματικοί. Με μια παρομοίωση, θα λέγαμε ότι έχουμε ένα κέντημα όπου ο καμβάς είναι η πραγματικότητα και τα κεντίδια οι ήρωες και οι περιπέτειές τους που επαφίενται στη φαντασία του / της συγγραφέως.

Ένα ιστορικό μυθιστόρημα, λοιπόν, μπορεί να αναφέρεται σε πραγματικά πρόσωπα, όπως είναι ο *Κλαύδιος* του Ρόμπερτ Γκρέιβς, ή σε φανταστικά πρόσωπα που δρουν όμως μέσα σε πραγματικά γεγονότα, όπως είναι το μυθιστόρημα *Πόλεμος και Ειρήνη* του Λέοντος Τολστόι. *Η πριγκιπέσα Ιζαμπώ* του Τερζάκη, είναι ένα πρόσωπο μυθιστορηματικό, αλλά η εποχή και τα γεγονότα, στην Πελοπόννησο στο Μεσαίωνα, στον καιρό της Φραγκοκρατίας, είναι αληθινά, αντλημένα από το *Χρονικόν του Μορέως*. Ο *Αυθέντης του Μορέως* του Ραγκαβή, είναι έργο αντλημένο και αυτό από το *Χρονικόν του Μορέως* (άρα τα γεγονότα είναι πραγματικά), του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη ο *Φωτεινός* έχει στοιχεία ιστορικού μυθιστορήματος, του Στέφανου Ξένου *Η ηρωίς της ελληνικής Επανάστασεως* (αναφέρεται σε γεγονότα αληθινά), του Εμμανουήλ Ροΐδη *Η πάπισσα Ιωάννα* (ασκεί κριτική στη δυτική εκκλησία, άρα αναφέρεται σε γεγονότα αληθινά).

Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι ένα δημοφιλές είδος που εξάπτει την εθνική συγκίνηση και γι' αυτό μπορεί να αποβεί έργο προπαγάνδας σε εποχές που είναι πολιτικά και εθνικά κρίσιμες. Τέτοια έργα γράφονται σε περιόδους δικτατορίας, διαβάζονται ή προβάλλονται (Μεταξά, Συνταγματαρχών). Όταν, δηλαδή, η λογοκρισία απαγορεύει την έκφραση, οπότε ο/η συγγραφέας, για να αποφύγει τη λογοκρισία της εποχής του, καταφεύγει σε άλλες ηρωικές εποχές, δίνοντας το παρόν μεταμφιεσμένο σε παρελθόν.

Χωρίς δικτατορίες, αλλά έχοντας βιώσει αντίξοες πολιτικοκοινωνικές συνθήκες, μας έχουν δώσει ιστορικά μυθιστορήματα η Ρέα Γαλανάκη και η Μάρω Δούκα (και όχι μόνο), ίσως επειδή η σύγχρονη πραγματικότητα έχει χάσει την αίγλη της και την αναζητούν στο παρελθόν. Βλέπετε, μια παλιά εποχή, ή ένα πρόσωπο άλλης εποχής, έχει τη γοητεία της απόστασης και γι αυτό συγκινεί. **Η συγκίνηση είναι το πρώτο κινούν στην τέχνη.**

Το ιστορικό μυθιστόρημα, τα τελευταία χρόνια, κερδίζει συνεχώς έδαφος. Όλο και πιο πολλοί λογοτέχνες ασχολούνται με την ιστορία, τα πάθη του λαού και τις περιπέτειές του. Εν προκειμένω και το *Άρωμα της Λεβάντας* που αναβιώνει παλιούς αγώνες και πάθη στην Κεφαλονιά.

Το *Άρωμα της Λεβάντας* ξεκινάει με τη συγγραφέα σε πρώτο πλάνο, αφού η περιγραφή της γυναίκας, που δρα στην αρχή του μυθιστορήματος και, κυρίως, το όνομά της -Δήμητρα- προδίδει, ή φανερώνει, την εμπλοκή της στην υπόθεση. Η συγγραφέας παίρνει αφορμή από μια πέτρινη πλάκα, το είπαμε ήδη, πάνω στην οποία είναι χαραγμένο ένα όνομα, ένα κλαδί λεβάντας και μια χρονολογία. Πρόκειται για έναν ευρηματικό τρόπο έναρξης του μυθιστορήματος. Οι συγγραφείς, γενικά, επινοούν διάφορους τρόπους για να δώσουν αληθοφάνεια στο έργο τους και να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Άλλοτε, λένε, πως βρήκαν ένα παλιό γράμμα. Άλλοτε, συνάντησαν κάποιον αυτόπτη μάρτυρα, ο Σεφέρης, σας θυμίζω, ότι γράφει το «Επί Ασπαλάθων» με αφορμή τον ασπάλαθο, ένα θάμνο, και στη συνέχεια τη λέξη - «ασπάλαθος» - στον Πλάτωνα, και η κα Θεοτόκη μια πέτρινη πλάκα.

Τα στοιχεία που είναι χαραγμένα στην πλάκα κεντρίζουν τη περιέργειά της κι αρχίζει μια έρευνα που την πηγαίνει 150 χρόνια πίσω. Έτσι, η αφήγησή της κάνει ένα μεγάλο φλας μπακ, δηλαδή μια αναδρομή στο παρελθόν, για να αναζητήσει τον ήρωά της, τον άρχοντα του οποίου το όνομα είναι χαραγμένο πάνω στην πέτρα. Η αναδρομή ή μετατόπιση στο χρόνο έχει το ανάλογό της στο χώρο. Έτσι από την Κεφαλονιά στην Ελλάδα και από την Ελλάδα στο Παρίσι και πάλι πίσω, ξετυλίγεται το κουβάρι με τα προβλήματα της Επτανήσου και των ηρώων.

Η τεθλασμένη αυτή γεωγραφική πορεία συνεπάγεται ανάλογες μετακινήσεις ανθρώπων και ανακατατάξεις οι οποίες μας κάνουν θεατές της ζωής προσώπων πολλών, καθημερινών, αρχόντων και απλών, των οποίων οι τύχες συνδέονται υποδόρια. Και όσο το νήμα της αφήγησης προχωρεί, τόσο το τοπίο εμπλουτίζεται, ξεκαθαρίζεται, αλλά και περιπλέκεται. Δολοφονικές επιχειρήσεις, ίντριγκες, δολοπλοκίες, μπράβοι, παρασυρμένοι από τον ήχο του χρήματος και τη λάμψη των ψεύτικων αρχόντων, άνθρωποι άρρωστοι, εξαρτημένοι από το πιετό, αγράμματοι, εγγράμματοι, αλλά και σπλαχνικοί και κοινωνικά ευαίσθητοι και ερωτευμένοι, γιατί στη σκιά των μεγάλων ιστορικών

γεγονότων, οι απλοί καθημερινοί άνθρωποι, εκτός από τον καημό της πατρίδας, έχουν και τους μικρούς για την ιστορία, μεγάλους όμως για τον εαυτό τους, καημούς, όπως είναι ο έρωτας.

Το *Άρωμα της Λεβάντας* απαρτίζεται από δεκαοχτώ κεφάλαια, τα περισσότερα από τα οποία έχουν για τίτλο ένα σημαντικό όνομα. Π.χ. ο Αντώνης Μωράτος, ο Άρχοντας Μπαζίλιο Ντεβέγια, ο Αρμάν Ζιροντού και η τσιγγάνα, η Μαρί Ντελαφόρζ, ο κόντε Λομβέρδος, ο Αργύρης ο σέμπρος, η Αμαλία Καπάτου. Κι επειδή ο τίτλος είναι δείκτης περιεχομένου ή σχόλιο, εδώ είναι ευνόητο, ότι ο τίτλος λειτουργεί με την πρώτη του ιδιότητα - περιεχόμενο - προβάλλει την προσωπικότητα των προσώπων και φωτίζει μια ψηφίδα στο πλούσιο μωσαϊκό του έργου, της οποίας ψηφίδας η σημασία αξιολογείται προϊούσης της εξελίξεως του δράματος.

Συγκεκριμένα, και εν ολίγοις, τα προαναφερθέντα πρόσωπα, αλλά και πολλά άλλα (που μας φαίνονται οικεία) διαπλέκονται στην κύρια υπόθεση με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Άλλος με τη λεβεντιά, την τιμιότητα, την ομορφιά, την ριζοσπαστική του θέση στα πολιτικά πράγματα, όπως ο Αντώνης Μωράτος, άλλος με την κλεψιά, την προδοσία, την υπεξαίρεση, την υποκρισία και, τέλος, τη δολοφονία, όπως ο Μπαζίλιο Ντεβέγια, κατά κόσμον Βασίλης Παρασκευόπουλος, άλλος ως δράστης, άλλος ως ηθικός αυτουργός, άλλος ως τσιράκι κάποιου άρχοντα και άλλος ως επαναστάτης, κόντρα στους άρχοντες.

Γιατί, όπως είναι γνωστό, πάντοτε, στους αγώνες για την ελευθερία, πρωταγωνιστούν κυρίως άνθρωποι του λαού. Εκείνοι που καταπιέζονται άμεσα από την ξένη εξουσία, εκπροσωπούν μια ορισμένη ηθική θέση και καθοδηγούν τους άλλους να αποδράσουν από ένα κόσμο, από τον οποίο δεν έχουν να χάσουν κανένα προνόμιο, εν αντιθέσει με τους άρχοντες που έχουν προνόμια και για να μην τα χάσουν, συμπλέουν με τους κατακτητές και τα 'χουν μαζί τους καλά για να περνάνε καλά. Και όταν έρθει η ώρα της ανεξαρτησίας πάλι, οι ίδιοι άρχοντες, βρίσκονται μπροστά και αναλαμβάνουν την εξουσία σε μια κατάσταση που είχαν στο παρελθόν πολεμήσει. Διότι είναι γνωστό ότι τα συμφέροντα των αρχόντων, όχι όλων βεβαίως, είναι πάντα με την εξουσία.

Οι σταθμοί της ιστορίας, οι συνθήκες, οι ξένοι αρμοστές, οι άρχοντες και τα προνόμιά τους, ο τρόπος διακυβέρνησης, τα επαναστατικά κινήματα, όλα καταγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο.

Εν ολίγοις, το ιδιαίτερο καθεστώς των Ιονίων Νήσων έχει ως εξής: κατακτήθηκαν από τους Ενετούς στα 1204, πέρασαν στους Γάλλους του Ναπολέοντα στα 1797 (600 χρόνια σχεδόν), στους Ρώσους το 1798, το 1800 ιδρύθηκε η Ιόνιος Πολιτεία, υπό την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης (οι Τούρκοι όμως δεν πάτησαν ποτέ), το 1815, μετά τη Συνθήκη

της Βιέννης, πέρασαν στους Άγγλους και, μετά από σκληρούς αγώνες, ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό, το 1864. Δόθηκαν, ως γνωστόν, προίκα στον Γεώργιο τον Α', όταν έγινε βασιλιάς των Ελλήνων, πρώτον γιατί οι Επτανήσιοι είχαν γίνει μπελάς για τους Άγγλους και δεύτερον γιατί οι Άγγλοι δεν είχαν τίποτε να κερδίσουν πλέον από την κατοχή τους. Η μεγαλοψυχία τους, δηλαδή, δεν ήταν και τόσο ανιδιοτελής.

Επομένως *Το Άρωμα της λεβάντας* αναδύθηκε μέσα από τους αγώνες για την ελευθερία και την ένωση, είναι εμποτισμένο με μπαρούτι και αίμα, δολοπλοκίες και συνωμοσίες, έρωτες και φιλίες, αρπαγές, χαμούς, επανασυνδέσεις. Το έργο, δηλαδή, πέρα από τον ιστορικό πυρήνα του, διατηρεί και όλα εκείνα τα στοιχεία που είχε το μυθιστόρημα ανέκαθεν, όπως, ο έρωτας, η περιπέτεια και η φαντασία: μια κόρη που εγκαταλείπει το σπίτι της, ένα παιδί που χάνεται, η περιπετειώδης ζωή και των δύο, μέχρις ότου η μοίρα κάνει τον κύκλο της και ο ήρωας μας ξαναβρεί την αληθινή του ταυτότητα και οικογένεια. Θα ευτυχίσει άραγε; δεν αποκαλύπτω το μυστικό για να το ανακαλύψει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης.

Λόγω της φύσης του το έργο μας παρέχει μια παρέλαση επιφανών προσώπων καθώς και πλήρη ιστορική επισκόπηση του τι, και πότε, έγινε το κάθε τι. Χρονολογίες, ονόματα, ιστορικά γεγονότα, κοινωνικές και πολιτικές ομάδες, πολιτικά κόμματα, ριζοσπάστες και αντίπαλοι, μικροεπαγγελματίες, προνόμια ευγενών, Λίμπρο Ντόρο, αντιπαλότητα Αργοστολίου Ληξουρίου, αλλά και πολιτικές ανακατατάξεις στον ελλαδικό χώρο. Δραματικές σελίδες ιστορικής αφήγησης, εν γένει, όλες δοσμένες λιτά, σηματοδοτούν το ιστορικό πλαίσιο του μυθιστορήματος στον κεφαλονίτικο χώρο, αιτιολογούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του Κεφαλονίτη, καθώς επίσης, και τη θέση της γυναίκας η οποία διαμορφώνεται με βάση την επικρατούσα αντίληψη στο νησί και στα Επτάνησα γενικότερα, με σαφή διάκριση από τη θέση της γυναίκας στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Η διαγραφή των χαρακτήρων γίνεται με συνέπεια. Η λεπτομέρεια της περιγραφής είναι ακριβής. Οι άρχοντες είναι άρχοντες και στο ντύσιμο και στην εκφορά του λόγου. Αντίθετα οι λαϊκοί, είναι λαϊκοί για τους ίδιους λόγους. Η γλώσσα επικοινωνίας και των μεν και των δε, αρχοντική ή λαϊκή, είναι εμπλουτισμένη με τους τοπικούς ιδιοματισμούς και πολλές ιταλικές λέξεις, πράγμα που δίνει ενάργεια και αληθοφάνεια στην αφήγηση. Βεβαίως η γλώσσα των διαλόγων δίσταται από τη γλώσσα της κύριας αφήγησης, να το πω αλλιώς, διαφορετικά μιλάει η συγγραφέας όταν είναι ο εαυτός της (ακόμα κι όταν παρεμβάλλει λέξεις ιδιοματικές) και διαφορετικά μιλάει μέσω των ηρώων της. Αυτή η λεπτομέρεια, αφενός αποτελεί στοιχείο αληθοφάνειας, αφετέρου υποδηλώνει τη γεωγραφική περιοχή, αλλά και την απόσταση του χρόνου. Από μόνο του, πάντως, το λεκτικό ιδίωμα αποτελεί στοιχείο γοητείας.

Ο αναγνώστης της *Λεβάντας* έχει την αίσθηση πως ζει ό,τι διαβάζει. Οι μονόλογοι και τα κυρίως αφηγηματικά μέρη στρώνουν το έδαφος με πλήθος πληροφοριών ώστε να ανοίξουν οι διάλογοι οι οποίοι δίνονται δυναμικά, μερικές φορές λαχανιαστά, με μικρές προτάσεις, ανεβάζοντας τη συναισθηματική ένταση. Παράλληλα η κεφαλονίτικη γλώσσα με τη ροή της χαϊδεύει το αυτί σαν να μας τραγουδά και δίνει αληθοφάνεια.

Στην ενάργεια και αληθοφάνεια, επίσης, συμβάλλουν και οι πλούσιες και λεπτομερείς περιγραφές τοπίων, σπιτιών (απλών ή αρχοντικών), κήπων και μνημείων, καλλιτεχνημάτων και ενδυμάτων (πολυτελών ή φτωχικών), καθώς και ονομάτων, γνωστών στο χώρο της λογοτεχνίας, όπως ο Ανδρέας Λασκαράτος (που τα έβαλε με την κοινωνική υποκρισία, την ψευτιά, τη διαφθορά και τις οπισθοδρομικές αντιλήψεις του νησιού) και γι' αυτό αφορίστηκε, ή ο Γεράσιμος Μαρκοράς γνωστός ποιητής κλπ. Να τονίσουμε ότι η αναφορά αυτών των ονομάτων δεν είναι τυχαία. Σηματοδοτεί την ξεχωριστή θέση που έχει η λογοτεχνία στα Επτάνησα. Και όχι μόνο η λογοτεχνία αλλά και η μουσική και το θέατρο. Όπως μας πληροφορεί η κα Θεοτόκη το πρώτο θέατρο στην Κεφαλονιά, «Ο Κέφαλος», ιδρύθηκε το 1859 και έπαιξε την *Τραβιάτα* του Βέρντι, ενώ παράλληλα λειτουργούσαν και άλλα θέατρα και θίασοι πάσης κατηγορίας. Παρά τα προβλήματά τους, βλέπουμε ότι τα Επτάνησα γνώρισαν ιδιαίτερη άνθηση η οποία οφείλεται στη μακρόχρονη επαφή με τη Δύση, στην απουσία τουρκικού ζυγού, στην οικονομική ανάπτυξη και την ειρηνική ζωή των ανθρώπων. Η καλλιτεχνική έρευνα της κας Θεοτόκη γίνεται και εκτός Ελλάδας, οπότε μας δίνεται η ευκαιρία να δούμε τις συνθήκες που βιώνουν οι άνθρωποι του θεάτρου και στο εξωτερικό, να ακουστούν ονόματα, όπως του Σαίξπηρ ή του Μολιέρου, θεατρικά έργα και άλλα συναφή, των οποίων η σχέση με την υπόθεση του έργου είναι άμεση.

Μια λεπτομέρεια που θα μπορούσε να παραξενέψει τον αναγνώστη, είναι οι πολλές ιταλικές λέξεις σε ένα νησί που κατέχουν οι Άγγλοι. Η απάντηση είναι απλή και συνυφασμένη με την ιστορική μοίρα της Επτανήσου, που περνούσαν από κατακτητή σε κατακτητή. Μια τόσο πλούσια συναναστροφή με λαούς και πολιτισμούς, όμως, έχει και τα οφέλη της, από την άποψη των πολιτισμικών δανείων. Το 1824, μάλιστα, ιδρύθηκε στην Κέρκυρα η Ιόνιος Ακαδημία, με πρωτοβουλία του Άγγλου φιλέλληνα Αρμοστή Λόρδου Γκίλφορντ, στην οποία, μεταξύ άλλων επιφανών, δίδαξε και ο Ανδρέας Κάλβος. Φυσικά, όταν μιλάμε για Επτάνησα, πρωτίστως, μιλάμε για μια μεγάλη γενιά ποιητών, με κορυφές τον Διονύσιο Σολωμό και τον Ανδρέα Κάλβο, θεατρικούς συγγραφείς, δοκιμιογράφους, μεταφραστές.

Να μην παραλείψουμε να αναφέρουμε, μια και την κάναμε την παράκαμψη, τον μεγάλο Λευκάδιο ρομαντικό, Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, ο οποίος εκτός από ποιητής με βροντώδη φωνή, υπήρξε και μαχητικός ριζοσπάστης με βροντώδη φωνή στην Ιόνιο Βουλή. Και επισημαίνω όταν λέμε ότι κάποιος είναι ρομαντικός ποιητής, δεν εννοούμε ότι είναι κάποιος που αναστενάζει από ερωτικό καημό ή δακρύζει στη θέα ενός ωραίου ηλιοβασιλέματος, αλλά είναι κάποιος που θέτει τον εαυτό του στην υπηρεσία του κοινωνικού καλού, για το οποίο ζητά Ελευθερία, Δικαιοσύνη, Δημοκρατία. Όπως, επί παραδείγματι, ο Βίκτωρ Ουγκώ, ο οποίος έγραψε τους *Αθλίους*, αλλά πολέμησε και στα οδοφράγματα των Παρισίων ή Λόρδος Μπάιρον, ο οποίος έγραψε το *Τσάιλντ Χάρολντ*, έναν ύμνο στην Ελλάδα, αλλά ήρθε και στο Μεσολόγγι να πολεμήσει και πέθανε. Τέτοιοι είναι και οι ήρωες της Λεβάντας, φυσικά.

Και ο καιρός, μετά την 150 χρόνων υποχώρησή του, κάνει κύκλο και έρχεται πάλι στο παρόν, όπου η Δήμητρα, παρά τις αμφισβητήσεις του άντρα της, οδηγημένη από το ένστικτό της και κάποια προφητική ικανότητα, βρίσκει το μυθιστορηματικό της δίκαιο. Όπως λέει, «Η ζωή είναι το μεγαλύτερο παραμύθι και όχι το μυθιστόρημά μου». Ένα απόφθεγμα από πολλούς ομοτέχνους της διατυπωμένο.

Τέλος, να σχολιάσουμε και την εικαστική σύνθεση του εξωφύλλου, επιμελημένη από τον γνωστό ζωγράφο κ. Βαγγέλη Αθηναίο, ο οποίος με τον τρόπο του αναδεικνύει το *Άρωμα της λεβάντας* με της δικής του τέχνης το άρωμα, και να ευχηθούμε στο βιβλίο να είναι καλοτάξιδο.

ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ

Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, συγγραφέας, κριτικός Λογοτεχνίας